

La qüestió del finançament dels dos primers toms no és menor. Els darrers volums havien tingut una ajuda important de la Fundación Juan March, que no es va mantenir per a la reedició dels primers. Finalment va ser gràcies a l'Ajuntament de Barcelona que es va poder enllestir la tasca en els terminis establerts. Josep Pla va tenir un paper central en les lentes i delicades gestions que van caldre per convèncer l'aleshores alcalde, Josep M. Porcioles. També hi va ajudar que el pare del polític franquista hagués estat col·laborador d'Antoni M. Alcover. Com a annex a l'edició hi ha la dotzena de cartes que els dos corresponents van intercanviar amb Porcioles sobre el tema, que es va allargar fins al 1965. Pla no va voler que s'esmentés el seu nom en relació amb aquest afer (p. 154), i Moll no en va dir res a la introducció del *DCVB*, en explicar les vicissituds de l'elaboració de l'obra. Sí que va fer-hi una breu referència, en canvi, en un article aparegut a *Lluc* el 1981, poc posterior a la mort de Pla, inclòs al volum, i més tard al cap. X de la segona part de les seves memòries, *Els altres quaranta anys*. Ara Josep Pla n'ha aclarit molt millor les circumstàncies.

Hi apareixen altres qüestions remarcables sobre les activitats del dos homenots, com ara les col·laboracions que van dur a terme a *Correo Catalán* o l'interès de Pla per adquirir les edicions mallorquines de Ramon Llull, que crec que es refereix específicament a les Obres de Ramon Llull. Edició original, en què Alcover havia tingut un paper destacat, i que no cal remuntar-se, malgrat el que s'indica en nota (p. 145-146), a les publicacions lul·lianes de Jeroni Rosselló. És en aquest sentit, a més, que Moll li respon. També mereix un esment la preocupació pel procés de massificació turística que ja es començava a percebre a Mallorca, i del qual va parlar Josep Pla l'any 1961 en una sèrie de sis articles a *Destino*, «El estado de Mallorca». Moll, interpel·lat per Pla, li enumera reaccions que els articles han provocat a l'illa.

L'edició del volum és d'una qualitat indiscutible. El rigorós i llegidor estudi de Josep Pla i els Illes i els encontres personals amb Moll. A les notes a peu de pàgina de les cartes aclareix, a més, altres dubtes que puguin sorgir durant la lectura. Respecte pròpiament al text, detecto un parell de llocs en què crec que s'hauria hagut de corregir: a la p. 82 llegim «Si no us és possible enllestir-nos prest l'original, almenys un agrairia que ens diguéssiu el títol que tindrà l'obra», en què el mot en cursiva probablement hauria de ser *us*, i a la p. 117, «Quan vaig rebre la vostra, darrera, amb la còpia de la que *haviem* transmès a Porcioles»..., el verb en cursiva ha de ser *haviem*, ja que fa referència a la carta que Moll va enviar a Porcioles el 17 de novembre de 1961, tal com ell mateix indicava a Pla en adjuntar-n'hi, el mateix dia, una còpia.

Un nou cert dels editors són els escrits addicionals recollits també en annex. Es tracta d'una dotzena de textos —aquesta vegada són més els de Pla que els de Moll, si bé l'únic inèdit és d'aquest darrer—, esmentats a les cartes o estretament vinculats al seu contingut. Caldria fer sobretot referència a l'homenot dedicat a Moll, que es menciona diverses vegades, però també al conjunt d'articles dels dos autors, que ofereixen un bon complement a l'epistolari, i que, a més, permeten emplenar alguns dels buits cronològics que deixen les cartes. L'edició de l'epistolari entre Moll i Pla ajuda a reconstruir alguns aspectes d'uns anys gens fàcils per a la cultura catalana, i contribueix a evidenciar el compromís lingüístic d'un Josep Pla entusiasta de l'Alcover-Moll i implicat a fons en la seva difusió.

Joan SANTANACH SUÑOL
Universitat de Barcelona

MORET OLIVER, Maria Teresa / GIRALT LATORRE, Javier (2022): «*Del cel entrò en abís*». *El catalán del siglo XIV en pergaminos de Roda de Isábena (Ribagorza)*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 304 p.

El *terrapijanisme* és un dels mals endèmics de la humanitat. En totes les èpoques i en tots els indrets, hi ha hagut qui ha negat l'evidència científica —almenys des que existeix la ciència— i ha preferit les explicacions més esotèriques, supersticioses i fins i tot estrofolàries per a les coses que tenen una

explicació lògica. Més enllà de la demostració d'extravagància que puguen comportar aqueixes explicacions, les actituds negacionistes són sovint aprofitades per la reacció, pels interessos sectaris i, en definitiva, per sectors del poder no interessats, o clarament oposats, a l'imperi de la raó, a la democràcia (que implica necessàriament l'opinió informada dels seus actors) i al progrés. Sectors, val a dir, que coneixen perfectament la realitat i el pa que s'hi dona, però que no tenen cap mena d'inconvenient a travessar les delicades línies roges de l'ètica. Les armes per a combatre la desinformació planificada són diverses, però no hi ha cap dubte que la més efectiva de totes és la propagació del saber científic; allò que en termes universitaris en diem la «difusió del coneixement».

Tal vegada pot resultar sorprenent aquest veritable excurs tot ressenyant un llibre que estudia el català del segle XIV a través d'uns pergamins ribagorçans, però qualsevol que conega la situació del català a l'Aragó i el pensament dominant entre amplis sectors socials d'aqueix país sabrà de què estem parlant. És per això que no és d'estranyar i, pel contrari, és prou lloable l'esforç que els professors Maria Teresa Moret Oliver i Javier Giralte Latorre, tots dos de la Universitat de Saragossa i de l'Academia Aragonesa de la Lengua, venen portant des de fa anys per tal de fer palès que no vam nàixer ahir, i que el català a la Franja, dita de Ponent o d'Aragó, no és ni producte d'una afluència col·lectiva, ni d'una colonització imperialista, ni d'una suau porositat que permet la lenta absorció de l'esperit col·lectiu per part d'un àvol veí. El treball que ressenyem s'inscriu plenament en aquesta comesa.

Efectivament, aquesta dedicació dels autors ja és destacada al pròleg, signat per l'erudit aragonès, arxiver de la Corona d'Aragó, Guillermo Tomás Faci:

Existe una larga tradición de edición de fuentes históricas en Aragón, en su mayoría correspondientes a la Edad Media, que se ha traducido en series consolidadas como las *Fuentes Históricas Aragonesas* de la Institución Fernando el Católico, los *Textos medievales* de Anubar o las *Rememoranzas* del Instituto de Estudios Altoaragoneses. Los autores de esta obra, Javier Giralte y María Teresa Moret, son profesores e investigadores consagrados en la Universidad de Zaragoza, y están contribuyendo en ese esfuerzo colectivo mediante la construcción de un gran corpus textual sobre el catalán medieval de Aragón: juntos han publicado un volumen sobre el Matarraña y avanzan con las actas municipales de Fraga, y por separado han editado un proceso judicial ribagorzano, un libro de testamentos de Fuentespalda o una selección de inventarios notariales, entre otras cosas. Gracias a ellos, el catalán de Aragón se está dotando de un cimiento empírico sobre el que se pueden levantar —y los propios autores lo están haciendo— toda clase de estudios lingüísticos. Así como Giralte y Moret están cubriendo tanto una carencia en términos académicos —el aragonés, por ejemplo, ya contaba con algo así desde que vieron la luz los monumentales *Documentos lingüísticos del Alto Aragón* de Navarro Tomás—, la necesidad de poner en valor una parcela esencial del patrimonio idiomático de nuestra tierra. (p. 9-10)

El treball pròpiament dit, com és habitual en aquest tipus de publicacions, comença amb un primer capítol introductor que inclou la història de l'efímer bisbat de Roda (957-1149), àrea geogràfica d'on procedeixen tots els textos, concretament del capítol de la catedral de Roda d'Isàvena (encara que alguns van ser generats en parròquies ribagorçanes properes). Els documents es troben custodiats actualment a l'Arxiu Capitular de Lleida. El corpus editat el componen quaranta-sis pergamins redactats en català i datats entre 1304 i 1398, obra de tretze notaris, un escrivà i un prior que semblen procedir majoritàriament, almenys pels corresponents antropònims, de diferents indrets de la Ribagorça. Tot és documentació civil, però extraordinàriament variada: contractes de compravenda, cessions, arrendaments, reconeixements de deute, emfiteusi i altres figures legals de l'època. Per la temàtica, doncs, consideren els autors que:

Estos manuscritos, más allá de las cuestiones lingüísticas que podamos señalar en nuestro estudio, ponen de manifiesto un momento crucial en el que la tierra se constituía como un objeto de circulación mercantil, del cual se desprenden progresivamente los atributos simbólicos e inmateriales que encarnaba para el hombre medieval. (p. 21)

Destaquen també que, tot i procedir d'un dels límits idiomàtics entre català i aragonès, especialment de l'àrea de transició Èssera-Isàvena, no hi apareixen, si no és molt excepcionalment, els principals trets dialectals ribagorçans, a diferència dels testimonis escrits més antics, i tot plegat sembla indicar la consolidació a la zona de l'*scripta* catalana pròpia dels textos i documents oficials de l'època.

El segon capítol, dedicat a l'edició dels textos, en justifica els diversos criteris utilitzats, segons la tradició filològica catalana i la praxi habitual en treballs d'aquesta mena. S'hi presenta també la relació datada i localitzada dels documents, ordenats cronològicament. El tercer capítol és pròpiament el corpus documental. S'acompanya amb algunes il·lustracions que inclouen la reproducció fotogràfica d'alguns dels manuscrits. El quart capítol inicia la part més específica de l'estudi, amb el buidatge de les característiques gràfiques i fonètiques. De la mateixa manera, el capítol cinquè es dedica a la morfosintaxi; el sisè, al lèxic; i el setè, a l'onomàstica (toponímia i antroponímia).

El darrer capítol, abans de passar a una completíssima bibliografia, proposa la reflexió final o conclusiva del treball. Els manuscrits de Roda presenten una fixació narrativa estricta, amb els formulismes propis de la temàtica i amb un llenguatge regularitzat adequat al seu propòsit utilitari. El català utilitzat no difereix gaire del que trobem en altres territoris de la Franja ni, en general, del català coetani, establert segons el model cancelleresc. Tan sols alguns petits detalls dialectals aconsegueixen fer-se tímida manifestos. Aquest seria el cas, en els aspectes graficofonètics, del manteniment de *-n* final en alguns substantius (*albaran, gran, scrivan, rechlon, molton, comun...*), l'evolució del grup *-GY- > /i/* en *may*; o l'evolució del grup *-ACT- > -eit-* en *feyt* i variants. Un altre cas que es vincula a les parles actuals de l'Isàvena és la persistència del grup *-ts* com a desinència de cinquena persona, en el moment que ja començava a decaure en el català escrit coetani. Pel que fa a la morfologia, trobem la terminació ribagorçana dels plurals femenins en *-as* (*bèstias, casas, cartas, dias, franchas, fruyteras*), els plurals sense nasal del tipus *homes* (com en ribagorçà actual, per oposició a la resta del català occidental, que tradicionalment fa *hòmens*), els demostratius *esta* i *estas*, l'indefinit *altros*, la locució adverbial *la vegada* ('aleshores', com el gascò *alavetz* i l'aragonès *alavez*), la confusió de *en* i *ab* a favor de la primera, el participi *feyt* i *feyta*, les desinències de tercera i sisena persona en *-a* (*-e* en textos nord-occidentals coetanis) i *-an* (*dona, obliga, afróntan, determinan*) i quarta de l'imperfet en *-avam, hé* com l'indicatiu d'ésser ('és'). En el pla lèxic, trobem *alifara, bell* (indefinit), *cantitat, glésia, lera* ('llera'), *perche...* A més, és clar, d'una toponímia i antroponímia que es vinculen directament amb el present lingüístic.

Conclouen els autors el seu estudi amb una autèntica declaració programàtica:

Desde esta óptica, los manuscritos medievales el fondo de Roda de Isábena son importantes porque fueron redactados en el área periférica occidental del ámbito catalanohablante en un momento en que la lengua catalana tenía ya una fuerte presencia en la administración y en la literatura desarrollada en la Corona de Aragón; porque permiten demostrar que en la cuenca del Isábena ya se hablaba catalán en aquella época; y porque corroboran la idea de que en esta zona el catalán ha sido la lengua propia desde entonces hasta la actualidad. En este sentido, no dejaremos en nuestro propósito de dar a conocer y difundir toda la documentación escrita en catalán existentes los archivos de Aragón «del cel entrò en abís», tarea capital en nuestro trabajo como estudiosos de esta lengua. (p. 287)

Una tasca, doncs, encomiable i ingent per tal de combatre el *terràplanisme* i el negacionisme de la catalanitat dels parlars de la Franja, i molt especialment de les terres ribagorçanes de la ribera de l'Isàvena. I una obra imprescindible per al coneixement del català medieval en les àrees perifèriques de l'idioma.

Ramon SISTAC VICÈN
Institut d'Estudis Catalans